

УДК 332.2:330.3(477.8)

СТАЛЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ: ОЦІНКА ТА ПРОБЛЕМИ

І. Колодійчук, к. е. н., с. н. с.

Інститут регіональних досліджень НАН України

В. Колодійчук, к. е. н., доцент

Львівський національний аграрний університет

© І. Колодійчук, В. Колодійчук, 2014

Колодійчук І., Колодійчук В. Стале землекористування в Карпатському регіоні: оцінка та проблеми

Наголошується на необхідності забезпечення цілей сталого (збалансованого) розвитку гірських територій України на основі дотримання передусім принципів сталого розвитку у сфері природокористування, зокрема сталого використання земельних ресурсів. Представлено методичні прийоми комплексної оцінки сталого природокористування, що враховують специфіку гірських територій. На їх основі проведена оцінка сталого землекористування у Карпатському регіоні та виявлено низку проблем, пов'язаних із використанням земельних ресурсів.

Ключові слова: *стале землекористування, оцінка, проблеми, гірський регіон.*

Kolodiychuk I., Kolodiychuk V. Sustainable land use in the Carpathian region: assessment and problem

The need to ensure sustainable (a balanced foot) mountain areas of Ukraine on the basis of compliance with the first principles of sustainable development in environmental management, including sustainable land use is stressed. Submitted by techniques of integrated assessment of sustainable environmental management, taking into account the specificity of mountain areas. The assessment of sustainable land use in the Carpathian region is done and a number of problems associated with the use of land resources is identified.

Key words: *sustainable land use evaluation, problems, mountain regions.*

Колодійчук І., Колодійчук В. Устойчивое землепользование в Карпатском регионе: оценка и проблемы

Отмечается необходимость обеспечения целей устойчивого (сбалансированного) развития горных территорий Украины на основе соблюдения в первую очередь принципов устойчивого развития в сфере природопользования, в частности устойчивого использования земельных ресурсов. Представлены методические приемы комплексной оценки устойчивого природопользования, учитывающие специфику горных территорий. На их основе проведена оценка устойчивого землепользования в Карпатском регионе и выявлен ряд проблем, связанных с использованием земельных ресурсов.

Ключевые слова: *устойчивое землепользование, оценка, проблемы, горный регион.*

Постановка проблеми. Гірські регіони України, зокрема Карпатський, є унікальними природними комплексами виняткової екологічної цінності. Водночас вони становлять середовище, в якому проживає місцеве населення, природні ресурси котрого споконвіку слугували джерелом забезпечення його життєвих потреб. На жаль, ціла низка особливостей гірських регіонів зумовлює нижчі соціально-економічні можливості їх розвитку порівняно з рівнинними і вимагає особливих підходів до політики сталого регі-

онального розвитку, включаючи політику природокористування. Такі особливості гірських територій вимагають дотримання низки як загальних, так і специфічних принципів у їх природокористуванні. Вони випливають зі змісту розділу 13 (Сталий розвиток гірських регіонів) Декларації щодо довкілля та розвитку ("Порядок денний на 21 сторіччя", Ріо-де-Жанейро, 1992 рік) і конкретизовані стосовно Карпатського регіону Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат ("Карпатська конвен-

ція”), яка ратифікована Україною (Закон України № 1672 – IV від 07.04.2004 р.) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вибору індикаторів і розробки методичних підходів до проведення оцінки сталого розвитку країн та регіонів поки що не отримала кінцевого вирішення. В окремих наукових дослідженнях запропоновані варіанти вибору показників та індикаторів сталого розвитку [2-6]. У методичних рекомендаціях “Показники та індикатори сталого використання природно-ресурсного потенціалу гірського регіону”, які розроблені в Інституті регіональних досліджень НАНУ, вони запропоновані з урахуванням особливостей Карпатського регіону.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження є оцінка використання земельних ресурсів у Карпатському регіоні на засадах сталого розвитку в рамках означених методичних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Методичні підходи до інтегрального оцінювання рівня (індексу) сталості використання природних ресурсів регіону базувалися на визначенні відхилень реальних значень показників та індикаторів від нормативних (оптимальних) значень сталості та їх приведенні до єдиного інтегрального виразу через вагові коефіцієнти відображення впливу кожного з показників та індикаторів на сумарну оцінку сталості використання природних ресурсів регіону. При цьому експертним шляхом було виділено вагові коефіцієнти ролі окремих видів природних ресурсів у забезпеченні сталості використання природно-ресурсного потенціалу зазначеного гірського регіону України.

Інтегральний індекс сталого використання природних ресурсів регіону було визначено за формулою:

$$I_{сп} = I_{сз} \times K_з + I_{св} \times K_в + I_{сл} \times K_л + I_{см} \times K_м + I_{ср} \times K_р, \quad (1)$$

де $I_{сп}$ – інтегральний індекс сталого використання природних ресурсів (сталого природокористування);

$I_{сз}$, $I_{св}$, $I_{сл}$, $I_{см}$, $I_{ср}$ – відповідно індекси сталого використання земельних, водних, лісових, мінерально-сировинних, рекреаційних ресурсів;

$K_з$, $K_в$, $K_л$, $K_м$, $K_р$ – вагові коефіцієнти земельних, водних, лісових, мінерально-

сировинних, рекреаційних ресурсів для інтегрального оцінювання.

Індекси сталого використання окремих видів природних ресурсів визначали за формулою:

$$I_{сi} = \sum kn_i \times Pn_i, \quad (2)$$

де $I_{сi}$ – індекс сталого використання i -го

виду природних ресурсів;

kn – ваговий коефіцієнт показника;

Pn – рівень відповідності нормативному значенню показника.

Земельні ресурси, зокрема ґрунти, належать до виду відновних, однак цикл природного відновлення родючості земель дуже тривалий, що вимагає особливо ощадливого й раціонального підходу до їх використання й зумовлює вибір показників та індикаторів сталого використання земельних ресурсів.

У результаті проведеної оцінки із 18 показників, обраних для визначення сталості землекористування в регіоні, лише 5 відповідають вимогам і принципам сталого розвитку. Насамперед варто наголосити на значній частці заповідних територій у земельному фонді регіону, яка пересічно становить близько 10% і в принципі відповідає нормативному значенню. Особливо високим є цей показник в Івано-Франківській та Закарпатській областях, найнижчим – у Чернівецькій (лише 1,4%). Втім розмаїття природних ландшафтів і рослинних угруповань, територіальна структура природоохоронних територій не повною мірою відповідають міжнародним стандартам.

Загалом забезпеченість населення сільськогосподарськими угіддями в регіоні перевищує параметри значень сталості, хоча на тлі країни й характеризується значними диспропорціями і найнижчими показниками. Що стосується рівня забезпечення місцевого населення орними землями, то за нормативами Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО) його оцінюють як недостатній або ж такий, що знаходиться на рівні нижньої межі. За нашими розрахунками, показники розораності не відповідають вимогам сталого землекористування, за винятком Закарпатської області. Зазначимо, що за останні роки в регіоні мало місце вилучення ріллі з інтенсивного використання, що за умови підвищення ефективності землекорис-

тування можна було б прийняти за позитивну тенденцію.

Загалом показник вмісту гумусу в ґрунтах областей Карпатського регіону (за винятком Закарпатської) відповідає параметрам сталості. Проте за останні 20 років він стабільно зменшується. Щорічно з кожного гектара орних земель зноситься у середньому 16,3 т родючого ґрунту. Загальний баланс елементів живлення у землеробстві території вже протягом багатьох років залишається від'ємним. Це означає, що ми живемо за рахунок експлуатації природної родючості ґрунтів, а отже, в найближчій перспективі слід очікувати істотного погіршення агроекологічних показників.

Значення решти індикаторів значно відхилені від нормативних, що засвідчує в регіоні наявність низки проблем, пов'язаних із використанням земельно-ресурсного потенціалу. Це підтверджує значення зваженого індексу сталого використання земельних ресурсів – 0,586. Низьким у регіоні є рівень ефективності використання сільськогосподарських угідь. Адже традиційно сільськогосподарським виробництвом займається значний відсоток місцевого населення, а обсяги випуску та валова додана вартість цієї галузі стрибкоподібно зменшуються.

Одним із напрямів активізації бізнесової діяльності, урізноманітнення джерел доходів місцевого населення, безумовно, є диверсифікація сільської економіки. Як засвідчує досвід сусідніх країн (Угорщини, Польщі), виробництво органічної сільськогосподарської продукції, розвиток агротуризму, продукування послуг із підтримання ландшафтного, рекреаційного, туристичного, культурно-історичного та природно-заповідного потенціалу дають змогу суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності сільських територій та ефективного землекористування. Однією з перспективних сфер економічної діяльності є сільський зелений туризм, тим більше, якщо взяти до уваги доволі інтенсивне житлове будівництво в сільській місцевості Карпатського регіону порівняно з іншими регіонами України.

Локальний характер антропогенного забруднення сільських територій, достатньо високий рівень екологічної стабільності на тлі загальнонаціональних показників (0,58 за 0,22 в Україні загалом), розвиток рекреаційної сфери як додатковий чинник у зростанні

попиту на екологічно чисту агропродукцію уможливають впровадження органічного сільськогосподарського виробництва в регіоні. Ба більше, згідно з деякими дослідженнями, окремі ареали зазначеної території дають змогу розвивати екологічне землеробство на рівні передових світових стандартів. Проте конструктивніше оцінити цей напрям у сфері землекористування неможливо за відсутності офіційного відображення в національній статистиці показників розвитку органічного виробництва сільгосппродукції. На сьогодні перехід від інтенсивних технологій агро-виробництва до органічної залежить від вирішення низки проблем, пов'язаних з інституційно-правовим та фінансово-інвестиційним забезпеченням цього процесу.

Разючим відставанням від нормативних значень сталості в регіоні вирізняються показники, що відображають тенденції природної родючості ґрунтів та екологічних функцій земель. Оскільки тут має місце різке зниження внесення органічних і мінеральних добрив, ці питання вирішуються вкрай незадовільно. Вноситься близько 10 кг діючої речовини мінеральних і 2 т органічних добрив на гектар, що відповідно у 10 і 5 разів менше, ніж двадцять років тому. У найближчій перспективі це призведе до абсолютного зниження врожайності сільськогосподарських культур.

Інтенсивно розвиваються ерозійні процеси. Ця проблема є надзвичайно актуальною для регіону і водночас складною для вирішення. Відповісти на питання “Які реальні масштаби площ із небезпечним проявом ерозії на території регіону?” складно, позаяк протягом останніх років призупинилися виконання програм з охорони ґрунтів від ерозії, моніторинг ерозії ґрунтів, інвентаризація їх середньо- і сильноеродованих відмінностей. Водночас територія регіону потерпає від повеней, масштабних паводків. Проте, на жаль, цільові програми для виконання завдань екологічного моніторингу території відсутні.

Висновки. Отож, політика розвитку Карпатського регіону не сконцентрована на поліпшенні умов проживання та якості життя місцевого населення, стримується впровадження таких перспективних напрямів використання земельно-ресурсного потенціалу, як виробництво органічної продукції тваринницького походження, агротуризм. Рівень використання земельних ресурсів та екологіч-

ний стан ґрунтів не відповідають вимогам сталого землекористування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Україна: прогрес на шляху сталого розвитку : інформ.-аналіт. огляд виконання “Порядку денного на XXI століття”. – К., 2002. – 224 с.
3. Згуровский М. З. Глобальное моделирование процессов устойчивого развития в контексте качества и безопасности жизни людей (2005 – 2007/2008) / Згуровский М. З., Гвишиани А. Д. – К. : НТУУ “КПИ”, 2008. – 140 с.
4. Екологія як пріоритет державної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://euinfocentre.rada.gov.ua/euinfocentre/control/uk/publish/article;jsessionid=024AF3BF18A730ED328A3B10A47319F2?art_id=48491&cat_id=45844.
5. Forestry in the EU and the World 2011 Edition (Eurostat European Commission) – European Union [Electronic resource]. – Mode of access : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-31-11-137/EN/KS-31-11-137-EN.PD.
6. Голубець М. А. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону / М. А. Голубець. – Львів : Поллі, 2007. – 288 с.

